

Сборник съдебна практика

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ АДВОКАТ

У. ВОТ

представено на 29 май 2018 година¹

Съединени дела C-569/16 и C-570/16

Stadt Wuppertal

срещу

Maria Elisabeth Bauer (C-569/16)

и

Volker Willmeroth als Inhaber der TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K.

срещу

Martina Broßonn (C-570/16)

(Преюдициални запитвания, отправени от Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела, Германия))

„Преюдициално запитване — Социална политика — Организация на работното време —

Годишен отпуск — Директива 2003/88/ЕО — Член 7 — Прекратяване на трудово правоотношение поради смърт на работника — Погасяване на правото на платен годишен отпуск — Национална правна уредба, която прави невъзможно изплащането на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск на наследниците на починалия —

Харта на основните права на Европейския съюз — Член 31, параграф 2 — Задължение за съответстващо тълкуване на националното право — Пряко позоваване на член 31, параграф 2 от Хартата на основните права в рамките на спор между частноправни субекти — Задължение да се остави без приложение противоречаща национална правна уредба“

1. Преюдициалните запитвания се отнасят до тълкуването на член 7 от Директива 2003/88/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 4 ноември 2003 година относно някои аспекти на организацията на работното време², както и на член 31, параграф 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз³.

2. Запитванията са отправени в рамките на два спора между г-жа Maria Elisabeth Bauer, съответно г-жа Martina Broßonn, и бившите работодатели на покойните им съпрузи, а именно съответно Stadt Wuppertal (град Вупертал, Германия) и г-н Volker Willmeroth като собственик на предприятието TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K. (наричан по-нататък „г-н Willmeroth“), във връзка с отказа на последните да изплатят на първите финансово обезщетение за дните платен годишен отпуск, които съпрузите на първите не са използвали преди смъртта си.

¹ Език на оригиналния текст: френски.

² ОВ L 299, 2003 г., стр. 9; Специално издание на български език, 2007 г., глава 5, том 7, стр. 3.

³ Наричана по-нататък „Хартата“.

3. Трудовото право със сигурност е една от основните области, в които е възможно да се извърши позоваване на приетите от Съюза норми в рамките на спорове между частноправни субекти⁴.

4. В същото време липсата на хоризонтален директен ефект на директивите, която следва от постоянната практика на Съда⁵, може да изглежда като обстоятелство, което по естеството си е в състояние да накърни практическата ефективност на основните социални права в споровете, които се решават от националните съдилища⁶.

5. Това неудобство обаче може да бъде намалено или дори неутрализирано, когато дадена разпоредба от правото на Съюза с ранг на първично право, и по-специално разпоредба от Хартата, притежава необходимите качества, за да е възможно на нея да се направи пряко позоваване в спор между частноправни субекти.

6. Подобно на други основни социални права, признати от Хартата, правото на всеки работник на платен годишен отпуск, закрепено в член 31, параграф 2 от нея, има за цел да уреди трудови правоотношения, значителна част от които са частноправни. Като се има предвид, от една страна, посочената постоянна практика на Съда относно липсата на хоризонтален директен ефект на директивите, чийто брой в областта на социалното право на Съюза е значителен, и от друга страна, неотдавнашната практика на Съда, която изглежда подкрепя прякото позоваване в спорове между частноправни субекти на разпоредби от Хартата, които имат императивен характер и са достатъчни сами по себе си⁷, никак не е изненадващо, че Съдът е сезиран с въпроса дали може да се направи пряко позоваване на член 31, параграф 2 от Хартата в рамките на спор между частноправни субекти с цел да се оставят без приложение национални правни разпоредби, които му противоречат.

7. Отправната точка на разсъжденията в това отношение според мен е, че основните права, признати от Хартата, за да не останат само на хартия, трябва по принцип да могат да бъдат защитени, и следователно на тях да може да се направи пряко позоваване пред националните юрисдикции. При все това трябва също така да се отбележи, че отделните разпоредби на Хартата не са еднакво защитими по съдебен ред. Следователно, когато Съдът трябва да установи дали на дадена разпоредба от Хартата е възможно да се направи пряко позоваване пред национална юрисдикция, за да се оставят без приложение националните разпоредби, които ѝ противоречат, той трябва да вземе предвид текста на тази разпоредба, разглеждан във връзка с разясненията към нея⁸.

8. Поради причините, които ще изложа по-долу, настоящите дела ме водят главно до извода, че член 31, параграф 2 от Хартата притежава необходимите качества, за да може на него да се направи пряко позоваване в спор между частноправни субекти с цел да се оставят без приложение националните разпоредби, които му противоречат.

4 Както посочва *Walkila*, S. *Horizontal Effect of Fundamental Rights in EU Law*. Europa Law Publishing, Groningen, 2016, „an unequal relation of the parties tends more easily to justify recourse to fundamental rights in an effort to strengthen the position of the weaker party. Since this is a common situation and characteristic of many employer-employee relations, the field of employment law has proved a fruitful area for the evolution of the horizontal effect of fundamental right norms of EU law“ (p. 199).

5 Вж. по-специално решение от 10 октомври 2017 г., *Farrell* (C-413/15, EU:C:2017:745, т. 31 и цитираната съдебна практика).

6 По този въпрос вж. *Van Raepenbusch*, S. *Droit institutionnel de l'Union européenne*. 2. ed., Larcier, Bruxelles, 2016, който посочва, че тази съдебна практика представлява „съществено ограничение на ефективността на правата, предоставени от правния ред на Съюза, особено в социалната област, тъй като социалното право на Съюза се създава предимно под формата на директиви в съответствие с член 153, параграф 2, буква б) ДФЕС. С други думи, въпреки че въпросните социални разпоредби на Съюза имат за цел да защитават работниците и са достатъчно точни и безусловни, за да бъдат прилагани пряко от съда, работниците не могат да се позовават на тях срещу частния си работодател, дори с цел да се остави без приложение противоречаща им разпоредба от националното право (последници, свързани с неприлагането)“ (p. 480).

7 Вж. най-скорошното решение от 17 април 2018 г., *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257).

8 Разясненията относно Хартата на основните права (ОВ С 303, 2007 г., стр. 17, наричани по-нататък „разясненията относно Хартата“).

I. Правна уредба

A. Правото на Съюза

9. Съгласно член 31, параграф 2 от Хартата „[в]секи работник има право [...] на платен годишен отпуск“.

10. Член 7 от Директива 2003/88, озаглавен „Годишен отпуск“, гласи следното:

„1. Държавите членки предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че всеки работник има право на платен годишен отпуск от най-малко четири седмици в съответствие с условията за придобиване на право и предоставяне на такъв отпуск, предвидени от националното законодателство и/или практика.

2. Минималният период за платен годишен отпуск не може да се замества с финансово обезщетение, освен при прекратяване на трудовото правоотношение“.

11. Член 17 от Директивата предвижда, че държавите членки могат да дерогират определени нейни разпоредби. Не се допуска обаче никакво дерогирание на член 7 от Директивата.

B. Германското право

12. Член 7, параграф 4 от Bundesurlaubsgesetz (Федерален закон за отпуските)⁹ от 8 януари 1963 г., в действащата към 7 май 2002 г. редакция¹⁰, предвижда:

„Когато поради прекратяване на трудовото правоотношение е невъзможно да се разреши ползването на целия или на част от отпуска, за неизползвания отпуск се изплаща парично обезщетение“.

13. Член 1922, параграф 1 от Bürgerliches Gesetzbuch (Граждански кодекс)¹¹, озаглавен „Универсално правоприемство“, предвижда:

„Със смъртта на лицето (откриване на наследството) имуществото му (наследството) преминава изцяло върху едно или повече други лица (наследници)“.

II. Спорът в главното производство и преюдициалните въпроси

14. Г-жа Вауер е единствен наследник на съпруга си, починал на 20 декември 2010 г., който е бил нает от град Вупертал, публичноправен субект. Последният отхвърля искането на г-жа Вауер за предоставяне на обезщетение в размер на 5 857,75 EUR за 25 дни неизползван годишен отпуск, на които съпругът ѝ е имал право към датата на смъртта си.

15. Г-жа Вроßonn е единствен наследник на съпруга си, който е бил нает от г-н Willmeroth от месец април 2003 г. и който е починал на 4 януари 2013 г., след като е бил неработоспособен поради заболяване от юли 2012 г. Г-н Willmeroth отхвърля искането на г-жа Вроßonn да получи обезщетение в размер на 3 702,72 EUR за 32 дни неизползван отпуск, на които нейният съпруг, притежаващ право на 35 дни годишен отпуск, е имал право към датата на смъртта си.

9 BGVl. 1963, стр. 2.

10 BGVl. 2002 I, стр. 1529 (наричан по-нататък „BUrlG“).

11 Наричан по-нататък „BGB“.

16. Както г-жа Bauer, така и г-жа Broßonn сезират компетентния Arbeitsgericht (Съд по трудови спорове, Германия) с иск за изплащане на посочените обезщетения. Исковете са уважени, а съответните жалби на град Вупертал и на г-н Willmeroth срещу първоинстанционните решения впоследствие са отхвърлени от компетентния Landesarbeitsgericht (Областен съд по трудови спорове, Германия). Град Вупертал и г-н Willmeroth подават ревизионни жалби срещу тези решения пред Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела, Германия).

17. В актовете за преюдициално запитване, приети по всяко от тези две дела, запитващата юрисдикция припомня, че в решение от 12 юни 2014 г., Bollacke (C-118/13, наричано по-нататък „решението Bollacke“, EU:C:2014:1755), Съдът вече е приел, че член 7 от Директива 2003/88 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска национално законодателство или практика, които предвиждат, че когато трудовото правоотношение се прекратява поради смъртта на работника, правото на платен годишен отпуск се погасява без право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск. Тази юрисдикция се интересува обаче дали това е така и в случаите, когато националното право изключва възможността такова финансово обезщетение да бъде част от наследствената маса. Член 7, параграф 4 от BUrlG, разглеждан във връзка с член 1922, параграф 1 от BGB, всъщност има за последица погасяване на правото на отпуск на починалия при неговата смърт и следователно невъзможност за преобразуването му в право на финансово обезщетение и включването му в наследствената маса. Посочената юрисдикция уточнява в това отношение, че всяко друго тълкуване на тези разпоредби е contra legem и следователно не може да бъде прието.

18. Освен това, след като Съдът е приел, че правото на платен годишен отпуск може да се погаси след петнадесет месеца, считано от края на годината, за която се полага отпуска, поради невъзможност за постигане на целта на това право, а именно да позволи на работника да си почине и да разполага с период на отдих и свободно време¹², и че постигането на тази цел явно е невъзможно и в случай на смърт на носителя на това право, запитващата юрисдикция иска да се установи дали погасяването на правото на отпуск или на финансовото обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск наистина е изключено, или следва да се приеме, че гарантираният от Директива 2003/88 и от Хартата минимален платен годишен отпуск има за цел да осигури и защита на наследниците на починалия работник.

19. В този контекст запитващата юрисдикция иска да се установи дали член 7 от Директива 2003/88 и член 31, параграф 2 от Хартата могат сами по себе си да задължат работодателя да изплати заместващо обезщетение на наследниците на работника. Като посочва, че дело Willmeroth (C-570/16) се отнася до спор между два частноправни субекта, тази юрисдикция се интересува освен това дали евентуалният директен ефект на тези разпоредби има и хоризонтално действие.

20. При тези условия Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела) решава да спре производството и да постави на Съда следните преюдициални въпроси. Първият въпрос е формулиран еднакво по делата Bauer (C-569/16) и Willmeroth (C-570/16), а вторият въпрос е поставен само по дело Willmeroth (C-570/16):

„1) Предоставя ли член 7 от Директива [2003/88] или член 31, параграф 2 от [Хартата] право на финансово обезщетение на наследника на работник, починал, докато е бил в трудово правоотношение, за полагащия се на работника преди неговата смърт минимален годишен отпуск, което е изключено съгласно член 7, параграф 4 от [BUrlG] във връзка с член 1922, параграф 1 от [BGB]?

12 Вж. решение от 22 ноември 2011 г., KHS (C-214/10, EU:C:2011:761, т. 44).

2) При утвърдителен отговор на първия въпрос, важи ли това и когато трудовото правоотношение е между два частноправни субекта?“.

III. Анализ

21. С първия си въпрос, формулиран еднакво по двете съединени дела Bauer (C-569/16) и Willmeroth (C-570/16), запитващата юрисдикция пита по същество дали член 7 от Директива 2003/88 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска национално законодателство или практика като разглежданите в главното производство, които предвиждат, че когато трудовото правоотношение се прекратява поради смъртта на работника, правото на платен годишен отпуск се погасява без право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, и които следователно правят невъзможно изплащането на такова обезщетение на наследниците на починалия.

22. При утвърдителен отговор на този първи въпрос запитващата юрисдикция иска да се установи и дали наследникът на починалия работник може да се позове пряко на член 7 от Директива 2003/88 или на член 31, параграф 2 от Хартата срещу работодателя, независимо дали последният е публичноправен или частноправен субект, за да получи финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск.

23. Припомням, че в решение Bollacke Съдът вече е приел, във връзка със същите разпоредби от германското право, че член 7 от Директива 2003/88 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска национално законодателство или практика като приложимите в главното производство, които предвиждат, че когато трудовото правоотношение се прекратява поради смъртта на работника, правото на платен годишен отпуск се погасява без право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск.

24. Запитващата юрисдикция обаче счита, че Съдът не се е произнесъл по въпроса дали правото на финансово обезщетение става част от наследствената маса дори когато това е изключено от националното наследствено право. Според тълкуването на запитващата юрисдикция от германското законодателство следва, че правото на отпуск на наследодателя се погасява с неговата смърт и поради това след смъртта му не може да се преобразува в право на заместващо обезщетение по смисъла на член 7, параграф 4 BUrlG, като следователно съгласно член 1922, параграф 1 BGB подобно право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск не става част от наследствената маса. Поради това член 7, параграф 4 BUrlG във връзка с член 1922, параграф 1 BGB не може да се тълкува в смисъл, че правото на отпуск на работник, починал, докато е бил в трудово правоотношение, се прехвърля върху неговите наследници. Уточнявам, че става въпрос за състоянието на германското право, така както то произтича от практиката на Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела), което е видно от цитирането от тази юрисдикция на собствените ѝ решения¹³.

25. Освен това тази юрисдикция не изключва възможността практиката на Съда относно правото на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск в случай на смърт на работник да може да се развие въз основа на идеята, че ползването от наследника на работника на такова обезщетение може да не отговаря на целта на правото на платен годишен отпуск, както е определена от Съда¹⁴.

26. Считаю, че тези обстоятелства не могат да поставят под въпрос разрешението, възприето от Съда в решение Bollacke.

¹³ Вж. актовете за преюдициално запитване по двете съединени дела (т. 14).

¹⁴ Вж. като пример за подобна позиция *Vitez*, B. Holiday Pay: Now also to Be Enjoyed during the Afterlife. — European Law Reporter, Verlag radical brain S.A., Luxembourg, 4/2014, p. 114.

27. Напротив, това разрешение задължително предполага правоприемство чрез наследяване на правото на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск от наследниците на починалия работник, тъй като противното би обезсмислило практическото му приложение. С други думи, тъй като Съдът е постановил, че правото на годишен отпуск и правото на получаване на заплащане на това основание съставляват двете части на едно-единствено право¹⁵, че финансовото обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск цели да компенсира невъзможността работникът реално да ползва правото си на платен годишен отпуск¹⁶ и е необходимо за гарантирането на полезното действие на последното¹⁷ и че вследствие на това правото на платен годишен отпуск не се погасява със смъртта на работника¹⁸, по необходимост следва да се заключи, че наследниците на работника трябва да имат възможност да се възползват под формата на парично обезщетение от правото на платен годишен отпуск, с което той разполагал. Обратното разрешение би означавало „едно случайно събитие, което изобщо не зависи от волята нито на работника, нито на работодателя“, да води с обратна сила до лишаване на починалия работник от правото му платен годишен отпуск¹⁹.

28. Освен това няколко елемента показват, че в решение Bollaсke Съдът е взел предвид наследственоправните аспекти на възприетото от него разрешение.

29. В този смисъл следва да се посочи, че както член 7, параграф 4 BUrlG, така и член 1922, параграф 1 BGB са цитирани в решение Bollaсke в частта относно германското право. Националните законодателства, за които се споменава в диспозитива на това решение, следователно се отнасят до тези две разпоредби²⁰.

30. Също така от изложението на фактите, съдържащо се в решение Bollaсke, следва, че Съдът е наясно с това, че спорът в главното производство се основава на отхвърлянето от работодателя на искането на г-жа Bollaсke за финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск от нейния съпруг, тъй като този работодател има съмнения дали вземането за това обезщетение се наследява²¹.

31. Освен това при постановяването на решение Bollaсke вече е било ясно, че спорът е бил свързан със съдебната практика на Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела), съгласно която при прекратяването на трудовото правоотношение поради смърт на работника не възниква право на парично обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск. Така Landesarbeitsgericht Hamm (Областен съд по трудови спорове Хам, Германия) е изпитвал съмнения относно съвместимостта на тази национална съдебна практика с практиката на Съда по член 7 от Директива 2003/88²².

32. И накрая, въпросът дали правото на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск е така свързано с личността на работника, че единствено той разполага с него, за да може да осъществи дори и към по-късен момент целите, за които се предоставя платеният годишен отпуск, а именно за почивка и отдих, изрично се съдържа в текста на втория въпрос, отправен от Landesarbeitsgericht Hamm (Областен съд по трудови спорове Хам).

15 Вж. решение Bollaсke (т. 16 и 20 и цитираната съдебна практика).

16 Вж. в този смисъл решение Bollaсke (т. 17).

17 Вж. решение Bollaсke (т. 24).

18 Вж. решение Bollaсke (т. 26).

19 Вж. решение Bollaсke (т. 25).

20 Вж. решение Bollaсke (т. 6 и 7).

21 Решение Bollaсke (т. 11).

22 Решение Bollaсke (т. 12).

33. Въз основа на тези констатации стигам до извода, че въпросите, които са в основата на настоящите преюдициални запитвания, вече са поставени по делото, по което е постановено решение *Bollacke*. Следователно Съдът е постановил своето решение, след като е отчетел наследственоправните аспекти на посоченото дело.

34. Поради това следва да се потвърди тълкуването, извършено от Съда в решение *Bollacke*, а именно че член 7 от Директива 2003/88 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска национално законодателство или практика като приложимите в главното производство, които предвиждат, че когато трудовото правоотношение се прекратява поради смъртта на работника, правото на платен годишен отпуск се погасява без право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, и които следователно правят невъзможно изплащането на такова обезщетение на наследниците на починалия.

35. Сега трябва да се разгледа въпросът какви са последиците, които запитващата юрисдикция следва да изведе от тази констатация за несъвместимост между член 7 от Директива 2003/88 и разглежданото национално право в рамките на споровете, с които е сезирана.

36. Що се отнася, на първо място, до задължението на националните юрисдикции да положат усилия за „помирително тълкуване“ благодарение на възможността за позоваване на съответстващо тълкуване, за да „неутрализират несъвместимостта“, която са установили²³, следва да се отбележи позицията на *Bundesarbeitsgericht* (Федерален съд по трудови дела), че той не е в състояние да тълкува член 7, параграф 4 BUrlG и член 1922, параграф 1 BGB по начин, съответстващ на член 7 от Директива 2003/88, така както е тълкуван от Съда. Запитващата юрисдикция счита, че в този смисъл е изправена пред ограничението за съответстващо тълкуване, а именно тълкуването *contra legem*, след преценка, за която тя припомня, че е от компетентността единствено на националните съдилища²⁴.

37. В тази връзка е необходимо да се напомни, че Съдът многократно е подчертавал, че „[п]роизтичащото от дадена директива задължение за държавите членки да постигнат предвидения в нея резултат, както и задължението им да предприемат всички необходими мерки, общи или специални, за да осигурят изпълнението на това задължение, тежи върху всички органи на държавите членки, включително върху съдебните органи в рамките на тяхната компетентност“²⁵.

38. Според Съда „[о]т това следва, че когато прилагат националното право, националните юрисдикции, от които се изисква да го тълкуват, са длъжни да вземат предвид разпоредбите на това право и да приложат признатите от последното методи за тълкуване, за да могат, доколкото е възможно, да го тълкуват в светлината на текста и целите на разглежданата директива, за да постигнат предвидения от нея резултат и да съобразят по този начин член 288, трета алинея ДФЕС“²⁶.

39. Безспорно Съдът е постановил, че „този принцип на тълкуване в съответствие с националното право има определени ограничения. Така задължението на националния съд да се позове на правото на Съюза, когато той тълкува или прилага релевантните норми на вътрешното право, е ограничено от общите принципи на правото и не може да служи за основа на тълкуване *contra legem* на националното право“²⁷.

23 Заемам използваните изрази от *Simon, D. La panacée de l'interprétation conforme: injection homéopathique ou thérapie palliative? — In: De Rome à Lisbonne: les juridictions de l'Union européenne à la croisée des chemins, Mélanges en l'honneur de Paolo Mengozzi, Bruylant, Bruxelles, 2013, p. 279—300, p. 299.*

24 Вж. актовете за преюдициално запитване по двете съединени дела (т. 16).

25 Вж. по-специално решение от 19 април 2016 г., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, т. 30 и цитираната съдебна практика).

26 Вж. по-специално решение от 19 април 2016 г., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, т. 31 и цитираната съдебна практика).

27 Вж. по-специално решение от 19 април 2016 г., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, т. 32 и цитираната съдебна практика).

40. Все пак в този контекст Съдът ясно е посочил, че „изискването за съответстващо тълкуване включва и задължението за националните юрисдикции при необходимост да изменят постоянната съдебна практика, ако тя се основава на тълкуване на националното право, което е несъвместимо с целите на директивата“²⁸.

41. Следователно според Съда запитващата юрисдикция не би имала основание да приеме, че е изправена пред невъзможност да тълкува дадена национална разпоредба в съответствие с правото на Съюза единствено поради факта че тази юрисдикция тълкува константно посочената разпоредба в несъвместим с това право смисъл²⁹.

42. От направения преглед на практиката на Съда следва, че запитващата юрисдикция трябва да провери дали разглежданите в главното производство национални разпоредби, а именно член 7, параграф 4 BUrlG и член 1922, параграф 1 BGB, се поддават на тълкуване, което е в съответствие с Директива 2003/88. Във връзка с това тя следва да вземе предвид факта, от една страна, че тези национални разпоредби са формулирани сравнително широко и общо³⁰, и от друга страна, че както изглежда следва от самите актове за преюдициално запитване, несъвместимостта на националното право с правото на Съюза следва от тълкуването на посочените разпоредби от Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела)³¹. Следователно изглежда, че именно поради тълкуването, извършено от Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела) на националните разпоредби, разглеждани в главното производство, работникът е лишен, поради факта на смъртта си, от правото на платен годишен отпуск в паричния му аспект, предназначен да компенсира невъзможността за този работник реално да упражни това право преди прекратяването на трудовото му правоотношение.

43. На второ място, ако тази юрисдикция продължава да счита, че действително не е в състояние да извърши тълкуване на националното право, което би било в съответствие с член 7 от Директива 2003/88, следва да се разгледа въпросът дали този член има директен ефект и евентуално дали г-жа Bauer и г-жа Großopp могат да се позоват на него срещу работодателите на съответните си покойни съпрузи.

44. В това отношение от постоянната практика на Съда следва, че „когато от гледна точка на съдържанието си разпоредбите на една директива са безусловни и достатъчно точни, частноправните субекти могат да се позовават на тях пред националните съдилища срещу държавата, ако тя не е транспонирала в срок директивата в националното право или ако я е транспонирала неправилно“³².

45. В решение от 24 януари 2012 г., Dominguez³³, Съдът е приел, че член 7 от Директива 2003/88 отговаря на тези критерии, „като се има предвид, че възлага по недвусмислен начин на държавите членки задължение за постигането на точен резултат, без да предвижда никакви условия за прилагането на установеното в него правило, което изисква всеки работник да разполага с право на платен годишен отпуск от най-малко четири седмици“³⁴. Освен това според Съда в същото решение, „[м]акар член 7 от Директива 2003/88 да оставя на държавите членки известна свобода на преценка при приемането на условията за придобиване и предоставяне на установеното в него право на платен годишен отпуск, това обстоятелство не засяга точния и безусловен характер на задължението, предписано от този член“. Съдът

28 Вж. по-специално решения от 19 април 2016 г., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, т. 33 и цитираната съдебна практика) и от 17 април 2018 г., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, т. 72).

29 Вж. решения от 19 април 2016 г., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, т. 34) и от 17 април 2018 г., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, т. 73).

30 Това впрочем несъмнено обяснява защо други германски съдилища, които е трябвало да се произнесат по този въпрос, са били в състояние да приемат, че е възможно съответстващо тълкуване.

31 Вж. актовете за преюдициално запитване по двете съединени дела (т. 14).

32 Вж. по-специално решение от 24 януари 2012 г., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, т. 33 и цитираната съдебна практика).

33 C-282/10, EU:C:2012:33.

34 Вж. точка 34 от това съдебно решение.

отбелязва в това отношение, че „член 7 от Директива 2003/88 не е сред разпоредбите на [тази] директива, които е позволено да бъдат derogирани съгласно член 17 от нея“. Следователно според него е възможно „да се определи минималната защита, която при всички положения трябва да бъде осигурена от държавите членки по силата на член 7“³⁵. В точка 36 от решение от 24 януари 2012 г., Dominguez³⁶, Съдът в този смисъл посочва, че „член 7, параграф 1 от Директива 2003/88 отговаря на необходимите условия, за да породи непосредствено действие“.

46. Що се отнася по-специално до член 7, параграф 2 от Директива 2003/88, признаването на директния му ефект изглежда следва от решение Bollaсke, в което Съдът посочва, че тази разпоредба „не предвижда други условия за възникването на правото на финансово обезщетение, освен да е прекратено трудовото правоотношение, от една страна, и от друга, работникът да не е ползвал всичките дни годишен отпуск, на които е имал право към датата на прекратяването на това правоотношение“³⁷. Освен това в същото решение Съдът приема, че правото на финансово обезщетение, предвидено в член 7, параграф 2 от Директива 2003/88, „се предоставя пряко с [тази директива]“³⁸.

47. Сега следва да се разгледа въпросът дали по всяко от настоящите съединени дела наследникът на починалия работник може да се позове пряко на член 7 от Директива 2003/88 срещу работодателя, независимо дали последният е частноправен или публичноправен субект, за да получи финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, т.е. да упражни правото на платен годишен отпуск в паричния му аспект.

48. Изглежда, че по силата на постоянната практика на Съда, която отказва да признае хоризонтален директен ефект на директивите³⁹, г-жа Вауег и г-жа Броßонп не се намират в равностойно положение с оглед гарантирането на ефективната защита на правото на платен годишен отпуск, придобито от съответните им починали съпрузи.

49. Тъй като съпругът на г-жа Вауег е бил нает от град Вупертал, който е публичноправен субект, тя може без затруднения да се позове срещу последния на правото си на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, което, припомням, ѝ е предоставено пряко от член 7, параграф 2 от Директива 2003/88. Всъщност е необходимо да се припомни, че „когато правните субекти имат възможност да се позоват на дадена директива не срещу частноправен субект, а срещу държавата, те могат да направят това, независимо дали последната действа в качеството на работодател или на орган на публична власт. Всъщност и в двата случая следва да се предотврати възможността държавата да извлече предимство, поради това че не спазва правото на Съюза“⁴⁰. Въз основа на тези съображения Съдът приема, че „частноправните субекти могат да се позовават на разпоредбите на дадена директива, когато те са безусловни и достатъчно точни по съдържание, не само спрямо държава членка и всички органи на нейната администрация, сред които са и децентрализираните органи [...], но и [...] спрямо организации или образувания, които са зависими или контролирани от държавата или разполагат с изключителни правомощия в сравнение с тези, които произтичат от нормите, приложими към отношенията между частноправните субекти“⁴¹.

35 Вж. решение от 24 януари 2012 г., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, т. 35 и цитираната съдебна практика).

36 C-282/10, EU:C:2012:33.

37 Вж. решение Bollaсke (т. 23). Вж. също решение от 20 юли 2016 г., Maschek (C-341/15, EU:C:2016:576, т. 27).

38 Вж. решение Bollaсke (т. 28).

39 Вж. по-специално решение от 24 януари 2012 г., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, т. 37 и цитираната съдебна практика).

40 Вж. по-специално решение от 24 януари 2012 г., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, т. 38 и цитираната съдебна практика).

41 Вж. по-специално решение от 10 октомври 2017 г., Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, т. 33 и цитираната съдебна практика).

50. Следователно в контекста на дело Bauer (C-569/16) следва да се отговори на Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела), че национална юрисдикция, сезирана със спор между частноправен субект и публичноправен субект, е длъжна, когато не ѝ е възможно да тълкува приложимото национално право в съответствие с член 7 от Директива 2003/88, да осигури в рамките на своите правомощия правната защита, която произтича за правните субекти от този член, и да гарантира пълното му действие, като при необходимост остави без приложение всяка национална разпоредба, която му противоречи.

51. Положението на г-жа Broßopp в съдебното производство обаче е по-сложно, тъй като нейният съпруг е бил нает от частноправен субект. Впрочем съгласно постоянната практика на Съда дадена директива не може сама по себе си да поражда задължения за частноправен субект и следователно позоваването на самата директива не е възможно срещу такъв субект пред национална юрисдикция⁴². Следователно, независимо от факта, че съгласно член 1, параграф 3 от Директива 2003/88 тя се прилага за всички сектори на дейност, както обществени, така и частни, пътят, който може да доведе до констатацията, че правото на Съюза гарантира пряко на г-жа Broßopp финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, ще се окаже по-неравен и изпълнен с препятствия. Все пак ще се опитам да дам насоки, за да го очертая достатъчно ясно, така че в бъдеще правните субекти да могат да го използват, за да осигурят ефективна защита на едно основно право, каквото е правото на платен годишен отпуск.

52. В това отношение следва да се напомни, че съгласно постоянната съдебна практика „основните права, гарантирани в правния ред на Съюза, трябва да се прилагат във всички случаи, уреждани от правото на Съюза“⁴³. Тъй като член 7, параграф 4 BUrlG привежда в изпълнение Директива 93/104/ЕО на Съвета от 23 ноември 1993 г. относно някои аспекти на организацията на работното време⁴⁴, кодифицирана с Директива 2003/88, член 31, параграф 2 от Хартата е приложим в главното производство.

53. След това уточнение считам, че национална юрисдикция, сезирана със спор между два частноправни субекта, е длъжна, когато не ѝ е възможно да тълкува приложимото национално право в съответствие с член 7 от Директива 2003/88, да осигури в рамките на своите правомощия правната защита, която произтича за правните субекти от член 31, параграф 2 от Хартата, и да гарантира пълното действие на тази разпоредба, като при необходимост остави без приложение всяка национална разпоредба, която ѝ противоречи. Според мен член 31, параграф 2 от Хартата има необходимите качества, за да му се направи пряко позоваване в спор между частноправни субекти с цел да се оставят без приложение националните разпоредби, които имат като последица лишаването на работник от правото му на платен годишен отпуск. Поради това предлагам на Съда да възприеме разрешение, подобно на възприетото от него по отношение на общия принцип на недопускане на дискриминация, основана на възраст⁴⁵, а след това и относно членове 21 и 47 от Хартата⁴⁶.

54. Припомням, че съгласно член 31, параграф 2 от Хартата „[в]секи работник има право [...] на платен годишен отпуск“. Както Съдът вече е отбелязал, правото на платен годишен отпуск така е изрично установено в този член от Хартата, на която член 6, параграф 1 ДЕС придава същата правна сила, каквато имат Договорите⁴⁷.

42 Вж. по-специално решение от 24 януари 2012 г., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, т. 37 и цитираната съдебна практика).

43 Вж. по-специално решение от 15 януари 2014 г., Association de médiation sociale (C-176/12, наричано по-нататък „решение Association de médiation sociale“, EU:C:2014:2, т. 42 и цитираната съдебна практика).

44 ОВ L 307, 1993 г., стр. 18.

45 Вж. по-специално решение от 19 април 2016 г., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, т. 35—37 и цитираната съдебна практика).

46 Вж. решение от 17 април 2018 г., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, т. 79).

47 Вж. по-специално решение от 29 ноември 2017 г., King (C-214/16, EU:C:2017:914, т. 33 и цитираната съдебна практика).

55. От разясненията относно член 31, параграф 2 от Хартата следва, че тази разпоредба „се основава на Директива 93/104 [...], както и на член 2 от Европейската социална харта и на точка 8 от Хартата на Общността за основните социални права на работниците“⁴⁸. Припомням, че Директива 93/104 след това е кодифицирана с Директива 2003/88 и че както е видно от текста на член 7, параграф 1 от Директива 2003/88⁴⁹ — разпоредба, която тази директива не позволява да бъде дерогирана — всеки работник има право на платен годишен отпуск от най-малко четири седмици. Както Съдът многократно е постановявал, това право на платен годишен отпуск трябва да бъде считано за особено важен принцип на социалното право на Съюза, чието прилагане от компетентните национални органи може да бъде осъществено само в рамките, изрично посочени от самата Директива 2003/88⁵⁰.

56. От описаната нормативна уредба следва, че правото на платен годишен отпуск представлява принцип на социалното право на Съюза, който е от особена важност, понастоящем закрепен в член 31, параграф 2 от Хартата и конкретизиран с Директива 2003/88.

57. Настоящите дела предоставят на Съда възможност да позволи, посредством съдебна практика, основана на необходимостта да се гарантира ефективността на основните социални права, правото на платен годишен отпуск да се квалифицира вече не само като принцип на социалното право на Съюза, който е от особена важност, а също и преди всичко като самостоятелно основно социално право⁵¹. Следователно приканвам Съда да засили защитимостта по съдебен ред на основните социални права, които притежават качествата, позволяващи да им се направи пряко позоваване в спорове между частноправни субекти.

58. Следвайки схемата на анализ, установена от Съда в решение *Association de médiation sociale*, ми изглежда правно обосновано да се признае възможността на член 31, параграф 2 от Хартата да се направи пряко позоваване в спорове между частноправни субекти с цел да се оставят без приложение национални разпоредби, които имат за последица лишаването на работниците от тяхното право на платен годишен отпуск.

59. В това решение Съдът отново изтъква отказа си да признае хоризонтален директен ефект на директивите, като припомня постоянната си практика, според която дори ясна, точна и безусловна разпоредба на директива, чиято цел е да предостави права или да възложи задължения на частноправни субекти, не може да се прилага в рамките на спор, страни по който са единствено частноправни субекти⁵².

60. Запитващата юрисдикция е посочила, че не е възможно да поправи липсата на хоризонтален директен ефект на директивите чрез тълкуването на националното право в съответствие с въпросната директива. Следователно според нея Съдът трябва да провери дали, по аналогия с възприетото в решение от 19 януари 2010 г., *Kücükdeveci*⁵³, е възможно да се направи

48 Вж. разясненията относно член 31 (ОВ С 303, 2007 г., стр. 26).

49 Както впрочем и от текста на член 7, параграф 1 от Директива 93/104.

50 Вж. по-специално решение от 29 ноември 2017 г., *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, т. 32 и цитираната съдебна практика).

51 Защото могат ли признатите от Хартата социални права наистина да бъдат квалифицирани като „основни“, ако повечето от тях остават лишени от хоризонтален директен ефект? По този въпрос вж. *Fabre, A. La „fondamentalisation“ des droits sociaux en droit de l'Union européenne. La protection des droits fondamentaux dans l'Union européenne, entre évolution et permanence.* Bruylant, Bruxelles, 2015, p. 163–194.

52 Решение *Association de médiation sociale* (т. 36 и цитираната съдебна практика).

53 C-555/07, EU:C:2010:21.

позоваване на член 27 от Хартата⁵⁴, взет самостоятелно или във връзка с разпоредбите на Директива 2002/14/ЕО⁵⁵, в съдебен спор между частноправни субекти, за да се остави при необходимост без приложение националната разпоредба, която не съответства на посочената директива.

61. След като посочва, че член 27 от Хартата е приложим в спора в главното производство, Съдът набляга на обстоятелството, че както ясно личи от текста на този член, за да може напълно да породи своето действие, той следва да бъде уточнен в разпоредби на правото на Съюза или на националното право⁵⁶.

62. В това отношение Съдът отбелязва, че „забраната, предвидена в член 3, параграф 1 от Директива 2002/14, адресат на която са държавите членки, да се изключва от изчисляването на списъчния състав на предприятието определена категория работници, включени първоначално в кръга на лицата, които следва да се вземат предвид при това изчисляване, не може да бъде изведена като пряко приложима правна норма нито от текста на член 27 от Хартата, нито от разясненията относно посочения член“⁵⁷.

63. Тази констатация пък му позволява да отбележи, че „обстоятелствата в делото по главното производство се отличават от тези, по които е постановено решение [от 19 януари 2010 г., *Küçükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21)], доколкото обсъжданият по това дело принцип за недопускане на дискриминация въз основа на възраст, прогласен в член 21, параграф 1 от Хартата, е достатъчен сам по себе си, за да бъде източник на субективно право за частноправните субекти, на което може да има позоваване като такова“⁵⁸.

64. Оттук Съдът стига до извода, че „не може да има позоваване на член 27 от Хартата, взет самостоятелно, в съдебен спор като този в главното производство, за да се направи извод, че националната разпоредба, която не е в съответствие с Директива 2002/14, следва да се отхвърли“⁵⁹.

65. Съдът уточнява, че „[т]ази констатация не може да бъде оборена от позоваване на член 27 от Хартата във връзка с разпоредбите на Директива 2002/14, като се има предвид, че доколкото разпоредбата на този член, взета самостоятелно, не е достатъчна, за да бъде източник на право за частноправните субекти, противопоставимо като такова, не би могло да се подходи по различен начин и в хипотезата на подобно позоваване на този член във връзка с разпоредбите на директивата“⁶⁰.

54 Този член, озаглавен „Право на информиране и консултиране на работниците в предприятието“, предвижда, че „[н]а работниците или на техните представители трябва да се гарантира, на съответните равнища, своевременно информиране и консултиране в предвидените от правото на Съюза, от националните законодателства и практики случаи и условия“.

55 Директива на Европейския парламент и на Съвета от 11 март 2002 година за създаване на обща рамка за информиране и консултиране на работниците и служителите в Европейската общност (ОВ L 80, 2002 г., стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 5, том 6, стр. 120).

56 Решение *Association de médiation sociale* (т. 45).

57 Решение *Association de médiation sociale* (т. 46).

58 Решение *Association de médiation sociale* (точка 47). Вж. в същия смисъл, що се отнася до забраната на дискриминацията, основана на религия или убеждения, закрепена в член 21, параграф 1 от Хартата, решение от 17 април 2018 г., *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, т. 76).

59 Решение *Association de médiation sociale* (т. 48).

60 Решение *Association de médiation sociale* (т. 49).

66. Така увредената от несъответствието на националното право с правото на Съюза страна трябва да се задоволи с палиативната мярка, състояща се в това „да се позове на съдебната практика, произтичаща от решение от 19 ноември 1991 г. по дело Francovich и др. (C-6/90 и C-9/90, [EU:C:1991:428]), за да получи евентуално обезщетение за претърпяната вреда“⁶¹.

67. Всъщност в решение *Association de médiation sociale* Съдът дава знак, че в спорове между частноправни субекти не е възможно да се прави пряко позоваване на всички разпоредби, съдържащи се в дял IV от Хартата, озаглавен „Солидарност“. По-този начин Съдът успя да разсее някои опасения във връзка с предполагаемата му склонност широко да допусне в споровете между частноправни субекти възможността за пряко позоваване на основните социални права, признати от Хартата.

68. Беше подчертано, че разрешението, възприето от Съда в това решение, не е лишено от недостатъци по отношение на ефективната защита на основните социални права⁶². Би могло да се приеме също така, че член 52, параграф 5 от Хартата не само не изключва, но и изрично допуска пряко позоваване пред националните юрисдикции на разпоредба от Хартата, която признава „принцип“, с цел да се контролира законосъобразността на националните актове за прилагане на правото на Съюза.

69. Като се има предвид това, разбираемо е също така, че Съдът, в ролята си на тълкувател на Хартата и при пълно зачитане на принципа за разделение на властите, се счита за обвързан от текста на разпоредбите на Хартата, особено когато последните признават право или принцип, като същевременно препращат, както е в член 27 от Хартата, към „предвидените от правото на Съюза, от националните законодателства и практики случаи и условия“.

70. Според тази логика може да се смята, че с решение *Association de médiation sociale*, Съдът е зачел, без да го е заявил ясно, *summa divisio* между принципите, прогласени от Хартата, които имат ограничена и непряка защитимост по съдебен ред, и правата, признати от Хартата, които от своя страна могат да получат пълна и пряка защитимост по съдебен ред.

61 Решение *Association de médiation sociale* (т. 50 и цитираната съдебна практика). Мярка, която беше квалифицирана не без основание като „оскъдна палиативна мярка“, като се имат предвид затрудненията, които увредената страна би имала, за да бъде уважен иск за обезщетение срещу съответната държава членка: вж. *Van Raepenbusch*, S. Droit institutionnel de l'Union européenne. 2. ed., Larcier, Bruxelles, 2016, p. 486.

62 Вж. по-специално *Tinière*, R. L'invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux. — *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2014, Chronique № 14, който отбелязва, че от решение *Association de médiation sociale* следва, че „на социалните права, гарантирани от Хартата под формата на принципи, не може да се извършва пряко позоваване от частноправни субекти в хоризонтални съдебни спорове. Всъщност, тъй като повечето трудови правоотношения се сключват между частноправни субекти, това разрешение имплицитно ги лишава от каквото и да е правно действие извън случаите, когато страна по трудовото правоотношение е държавен орган [...]. Така цяла част от социалните права и от [Хартата] преминава от областта на позитивното право към областта на обикновените декларации“ (стр. 6). Авторът изразява съжаление относно липсата на „ефективно гарантиране на основно право — обстоятелството, че дадено право може да въплъщава принцип, не омаловажава по никакъв начин характера му на основно право — чието нарушаване същевременно е надлежно установено“, и посочва също така риска от подхода на Съда по отношение на националните съдилища и на Европейския съд по правата на човека от гледна точка на „признаването на равностойна защита“ (р. 7). Вж. също *Van Raepenbusch*, S. Droit institutionnel de l'Union européenne. 2. ed., Larcier, Bruxelles, 2016, който отбелязва по отношение на разрешението, възприето от Съда в решение *Association de médiation sociale*, че „поради задължителното използване на директивата като форма на социално регулиране на равнище ЕС, това разрешение значително ограничава самите възможности за позоваване на социалните разпоредби на Хартата от страна на частноправен субект, жертва на несъвместимост на приложимото национално право“ (р. 485).

71. Въпреки това няма да се включва в разискването относно действието съответно на правата и на принципите, признати от Хартата, и съответната им степен на защитимост по съдебен ред, тъй като ми се струва безспорно, с оглед на самия текст на член 31, параграф 2 от Хартата, че платеният годишен отпуск е право на работниците⁶³.

72. Предпочитам да се съсредоточа върху това, което изрично следва от решение *Association de médiation sociale*, а именно че нито Директива 2002/14, нито член 27 от Хартата, независимо дали се разглеждат поотделно или заедно, не могат да предоставят на частноправните субекти право, на което те да могат да се позоват пряко като такова в рамките на хоризонтален спор.

73. С други думи, съчетаването на съответната разпоредба от Хартата с норма от вторичното право на Съюза, която има за цел да я изясни, не може да позволи прякото позоваване на тази разпоредба⁶⁴. Същевременно, видно от мотивите на Съда в решение *Association de médiation sociale*, прякото позоваване на разпоредби от Хартата в хоризонтални спорове по начало не е изключено. Такова позоваване е възможно, при условие че съответният член от Хартата е достатъчен сам по себе си, за да бъде източник на право за частноправните субекти, на което може да има позоваване като такова⁶⁵. Според Съда не такъв е случаят с член 27 от Хартата, който, видно от текста му, трябва да бъде „уточнен в разпоредби на правото на Съюза или на националното право“⁶⁶, за да породи напълно своето действие.

74. Така логиката в мотивите на Съда в решение *Association de médiation sociale* според мен се основава на идеята, че директива, която конкретизира основно право, признато от разпоредба от Хартата, не може да придаде на тази разпоредба необходимите качества за пряко позоваване в спор между частноправни субекти, когато е установено, че такива качества не могат да бъдат признати на посочената разпоредба, разглеждана самостоятелно, нито с оглед на текста ѝ, нито с оглед на разясненията, отнасящи се до нея. Всъщност съгласно тази логика не е възможно директива, която не разполага с хоризонтален директен ефект, да придаде такова качество на разпоредба от Хартата.

75. Следователно решение *Association de médiation sociale* слага край на неяснотата, която следва от текста на решение от 19 януари 2010 г., *Kücükdeveci*⁶⁷, в което е посочена възможността за позоваване на „конкретизирания в Директива 2000/78[/CE]⁶⁸ принцип на недопускане на дискриминация, основана на възраст“⁶⁹. Този текст не поставя ли под въпрос

63 Вж. в този смисъл *Lenaerts*, K. La solidarité ou le chapitre IV de la charte des droits fondamentaux de l'Union européenne. — *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, Larcier, Bruxelles, 82/2010, p. 217—236, който е склонен да класира в категорията „на правата, с последиците, които произтичат от тях, по-специално по отношение на възможността да им се направи позоваване [...], правото на справедливи и равни условия на труд (член 31)“ (p. 227, § 28). Вж. в същия смисъл и *Bogg*, A. Article 31: Fair and just working conditions. — Във: *Peers*, S., *Hervey*, T., *Kenner*, J. et *Ward*, A. The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary. Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833—868, p. 849, § 31.34 et § 31.35, както и *Bailleux*, A. et *Dumont*, H. Le pacte constitutionnel européen, Tome 1: Fondements du droit institutionnel de l'Union. Bruylant, Bruxelles, 2015, p. 436, § 1030. Вж. накрая и заключението на генералния адвокат Танчев по дело *King* (C-214/16, EU:C:2017:439, т. 52).

64 В този смисъл „принципите“ по смисъла на Хартата „никога не биха могли да се освободят от вродената си нормативна незавършеност. Тя е непреодолима, тъй като всички възможни директиви, колкото и да са ясни, точни и безусловни, не могат да я променят по никакъв начин“ — вж. *Fabre*, A. La „fondamentalisation“ des droits sociaux en droit de l'Union européenne. — In: *La protection des droits fondamentaux dans l'Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Bruxelles, 2015, p. 163—194, p. 185. Както отбелязва *Cariat*, N. L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt *Association de médiation sociale*. — *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2/2014, p. 305—336, в това решение Съдът разсъждава „въз основа на аналитична рамка, която е специфична за директивите, като разглежда последователно последиците на директивите и на Хартата и като отхвърля всякаква добавена стойност от съвместното им изтъкване“ (p. 310).

65 Следователно може да се предположи, че решение *Association de médiation sociale* съдържа „малка революция в областта на защитата на основните права, като установява имплицитно, при определени условия, хоризонтален директен ефект на Хартата“: вж. *Sarzano*, E. et *Mazyuer*, E. La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union. — *Revue de droit du travail*, Dalloz, Paris, 5/2014, p. 312—320, p. 317.

66 Решение *Association de médiation sociale* (т. 45).

67 C-555/07, EU:C:2010:21.

68 Директива на Съвета от 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите (ОВ L 303, 2000 г., стр. 16; Специално издание на български език, 2007 г., глава 5, том 6, стр. 7).

69 Вж. по-специално точка 51 от това решение.

постоянната практика на Съда във връзка с липсата на хоризонтален директен ефект на директивите и дори йерархията на нормите⁷⁰? По тези въпроси от решение *Association de médiation sociale* ясно следва, че съдебната практика, установена с решение от 19 януари 2010 г., *Kücükdeveci*⁷¹, е потвърдена и че единствено на норма с ранг на първично право може при необходимост да се извършва позоваване в рамките на спор между частноправни субекти⁷². Следователно това съдебно решение, доколкото признава потенциалната възможност за пряко позоваване на разпоредби от Хартата в хоризонтални спорове, може да се счита за установяващо съществуването на допълнителна палиативна мярка при липсата на хоризонтален директен ефект на директивите⁷³.

76. Съдът продължава развитието на тази съдебна практика в решение от 17 април 2018 г., *Egenberger*⁷⁴, като признава възможността за пряко позоваване в спор между частноправни субекти на член 21 от Хартата, който забранява всяка форма на дискриминация, основана на религия или убеждения⁷⁵, както и на член 47 от Хартата, отнасящ се до правото на ефективна съдебна защита⁷⁶.

77. Противно на това, което понякога се твърди, признаването на потенциалната възможност за пряко позоваване на разпоредби от Хартата в хоризонтални спорове, което според мен е основния принос на решение *Association de médiation sociale*, не противоречи на член 51 от Хартата, тъй като това признаване цели държавите членки, към които са насочени разпоредбите на Хартата, да спазват основните права, признати в нея, в случаите, когато прилагат правото на Съюза. От тази гледна точка обстоятелството, че на тези права е извършено позоваване в рамките на хоризонтален спор, не е от определящо значение и във всеки случай не би могло да позволи на държавите членки да избегнат констатиране на нарушение на Хартата при прилагането на правото на Съюза⁷⁷.

70 Вж. в това отношение *Baillieux, A. La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux. — Revue de droit social, La Charte, Bruges, 3/2014, p. 283—308, p. 293.*

71 C-555/07, EU:C:2010:21.

72 Вж. *Baillieux, A. La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux. — Revue de droit social, La Charte, Bruges, 3/2014, p. 283—308, p. 294 et 295.* В този смисъл вж. също *Carpano, E. et Mazuyer, E. La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union. — Revue de droit du travail, Dalloz, Paris, 5/2014, p. 312—320,* които отбелязват във връзка с принципа на недопускане на дискриминация, основана на възраст, че възможността за позоваване на последния „не се дължи толкова на съчетанието от общ принцип и директива, колкото на самодостатъчността на самия общ принцип. [...] С други думи, потенциалният изключващ ефект не е свързан с действието на директивата, а само с действието на принципа или на основното право, които трябва да са достатъчни сами по себе си“ (р. 319).

73 Вж. в този смисъл *Cariat, N. L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale. — Cahiers de droit européen, Larquier, Bruxelles, 2/2014, p. 305—336, p. 316, § 8.*

74 C-414/16, EU:C:2018:257.

75 За да обоснове това признаване, Съдът отбелязва, че „[с] оглед на императивния му характер член 21 от Хартата не се различава по принцип от различните разпоредби в Учредителните договори, забраняващи дискриминацията въз основа на редица основания, дори когато такива форми на дискриминация произтичат от договори, сключени между частноправни субекти“ (решение от 17 април 2018 г., *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, т. 77, в което се цитират решения от 8 април 1976 г., *Defrenne*, 43/75, EU:C:1976:56, т. 39, от 6 юни 2000 г., *Angonese*, C-281/98, EU:C:2000:296, т. 33—36, от 3 октомври 2000 г., *Ferlini*, C-411/98, EU:C:2000:530, т. 50, както и от 11 декември 2007 г., *International Transport Workers Federation and Finnish Seamen's Union* (C-438/05, EU:C:2007:772, т. 57—61). Това потвърждава становището на *Carpano, E. et Mazuyer, E. La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union. — Revue de droit du travail, Dalloz, Paris, 5/2014, p. 312—320,* по отношение на решение *Association de médiation sociale*, че „с признаването на потенциалния хоризонтален директен ефект на разпоредбите от Хартата Съдът само ще изведе последиците от приравняването на Хартата на първичното право на Съюза, извършено с Договора от Лисабон“ (р. 320).

76 Според Съда този член „е достатъчен сам по себе си и не следва да бъде уточнен в разпоредби на правото на Съюза или на националното право, за да породи право за частноправните субекти, на което те да могат да се позовават в това му качество“ (решение от 17 април 2018 г., *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, т. 78).

77 По този въпрос вж. *Baillieux, A. La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux. — Revue de droit social, La Charte, Bruges, 3/2014, p. 283—308, p. 305.*

78. Следователно е целесъобразно да се премахне окончателно пречката, която може да представлява член 51, параграф 1 от Хартата за възможността да се направи пряко позоваване на разпоредбите ѝ в спорове между частноправни субекти. Макар този член да предвижда, че разпоредбите на Хартата „се отнасят за институциите, органите, службите и агенциите на Съюза [...], както и за държавите членки, единствено когато те прилагат правото на Съюза“, посоченият член не изключва изрично всякакво действие на Хартата в отношенията между частноправни субекти⁷⁸. Следва да се добави, че Съдът е признал хоризонталния директен ефект на редица разпоредби от първичното право на Съюза, въпреки че с оглед на формулировката им техни адресати са държавите членки⁷⁹.

79. От изложеното следва, че със своето решение *Association de médiation sociale* Съдът е разработил схема на анализ на връзката между защитата, която предоставят директивите, и тази, която произтича от разпоредбите, които гарантират основни права⁸⁰. Настоящите дела предоставят на Съда възможност да допълни и уточни тази схема на анализ, този път по отношение на член от Хартата, а именно член 31, параграф 2, който, за разлика от член 27 от Хартата, според мен има необходимите качества, за да може на него да се направи пряко позоваване в съдебен спор между частноправни субекти, за да се остави, при необходимост, без приложение противоречаща национална правна уредба.

80. За да може да ѝ се направи пряко позоваване, съответната разпоредба от Хартата трябва, с оглед на присъщите ѝ качества, които произтичат от нейния текст, да има императивен характер и да бъде достатъчна сама по себе си⁸¹.

81. Основното право на платен годишен отпуск, както е формулирано в член 31, параграф 2 от Хартата, несъмнено има императивен характер. Съдът последователно подчертава в практиката си както важността, така и императивния характер на правото на платен годишен отпуск, като посочва, че става въпрос за „особено важен принцип на социалното право на Съюза, който не може да бъде дерогиран“⁸². Следователно това право е задължително не само по отношение на действията на органите на публична власт, но и по отношение на трудовите правоотношения между частноправни субекти. Става дума за критерий, който е отчетен от Съда още в решение от 8 април 1976 г., *Defrenne* (43/75, EU:C:1976:56)⁸³.

78 Вж. в този смисъл *Robin-Olivier*, S. Article 31 — Conditions de travail justes et équitables. — In: Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne, Commentaire article par article, Bruylant, Bruxelles, 2018, p. 679—694, p. 693, § 29.

79 Ibidem.

80 Вж. *Cariat*, N. L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt *Association de médiation sociale*. — Cahiers de droit européen, Larcier, Bruxelles, 2/2014, p. 305—336, p. 311 sq.

81 Вж. в този смисъл *Lenaerts*, K. L'invocabilité du principe de non-discrimination entre particuliers. — In: Le droit du travail au XXIe siècle, Liber Amicorum Claude Wantiez, Larcier, Bruxelles, 2015, p. 89—105, който отбелязва във връзка с принципа на недопускане на дискриминация, основана на възраст, че „[с]ъвместното тълкуване на решения *Mangold*, *Kücükdeveci* и *AMS* показва, че хоризонталната възможност за позоваване [на този принцип] се основава на първо място на неговия задължителен характер. [...] На второ място, нормативната самодостатъчност на посочения принцип има определяща роля в съображенията на Съда. Тази самодостатъчност позволява да се разграничат нормите, действащи на конституционно равнище, от тези, които се нуждаят от законодателна намеса, за да бъдат приведени в действие. В този смисъл посочената нормативна самодостатъчност позволява признаване на хоризонтален директен ефект на принципа на недопускане на дискриминация, без това да наруши желаното от авторите на Договорите конституционно разпределение на правомощията. Тъй като този принцип „е достатъчен сам по себе си, за да породи субективно право за частноправните субекти, на което те могат да се позовават в това му качество“, той не представлява намеса в прерогативите на законодателя на Съюза или на националния законодател. В замяна на това, тъй като член 27 от Хартата се нуждае от намесата на законодателя, както на равнището на Съюза, така и на държавите членки, за да бъде приведен в действие, той не може да произведе такъв директен ефект“ (р. 104 et 105).

82 Вж. по-специално решение от 22 април 2010 г., *Zentralbetriebsrat der Landeskrankenhäuser Tirols* (C-486/08, EU:C:2010:215, т. 28 и цитираната съдебна практика). В по-общ план, както посочва *Bogg*, A. Article 31: Fair and just working conditions. — In: Peers, S., Herve, T., Kenner, J. et Ward, A., The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833—868, „[a]rticle 31 speaks to the very purpose of labour law itself, namely to ensure fair and just working conditions, and it transfigures this overarching protective purpose into a subjective fundamental social right. This transfiguration, based in the injunction to respect the human dignity of all workers, marks out Article 31 as the *grundnorm* of the other labour rights in the Solidarity chapter“ (р. 846, § 31.27).

83 Точка 39. Вж. също решение от 6 юни 2000 г., *Angonese* (C-281/98, EU:C:2000:296, т. 34—35).

82. Впрочем съответната разпоредба от Хартата трябва да бъде, както вече посочих по-горе, достатъчна сама по себе си⁸⁴, което означава, че приемането на допълнителна норма от правото на Съюза или от националното право не трябва да е задължително, за да се приведе в действие основното право, признато от Хартата⁸⁵. С други думи, съответната разпоредба от Хартата не изисква приемането на допълнителен акт, за да породи пряко действие спрямо частноправните субекти.

83. По-конкретно, считам, че с оглед на своя текст член 31, параграф 2 от Хартата не изисква приемането на допълнителен акт, за да породи пряко действие по отношение на частноправните субекти. При такава конфигурация приемането на акт на вторичното право на Съюза и/или на мерки за прилагане от държавите членки несъмнено може да бъде полезно, за да позволи на частноправните субекти да се възползват на практика от съответното основно право. Като се има предвид това, приемането на такива мерки, което не се изисква от текста на въпросната разпоредба от Хартата, не е необходимо, за да може тя да породи пряко действието си в рамките на споровете, които националните юрисдикции трябва да разрешат⁸⁶.

84. От гореизложеното следва, че доколкото признава правото на всеки работник на платен годишен отпуск, член 31, параграф 2 от Хартата притежава необходимите качества, за да може на него да се прави пряко позоваване в спор между частноправни субекти с цел да се оставят без приложение национални разпоредби, които имат за резултат лишаването на работник от такова право. Всъщност такъв е случаят, както вече посочих, с национално законодателство или практики, които предвиждат, че когато трудовото правоотношение се прекратява поради смъртта на работника, правото на платен годишен отпуск се погасява без право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, и които следователно правят невъзможно изплащането на такова обезщетение на наследниците на починалия. Всъщност, както Съдът е посочил по същество в решението си по дело *Bollacke*, такова национално законодателство или практики водят „с обратна сила до пълно отпадане на самото право на платен годишен отпуск“⁸⁷.

84 Както отбелязва *Walkila*, S. *Horizontal Effect of Fundamental Rights in EU Law*. Europa Law Publishing, Groningen, 2016, „[t]he core criterion pertains to the question whether a norm may be deemed „sufficient in itself“ to serve as a direct basis of a claim before a court. That points to the remedial force of the norm; i.e., whether the norm has a sufficiently ascertainable normative content which enables a judge to apply it in given circumstances. The remedial force of a fundamental right norm may be examined on the basis of content and context based analyses [...]“. В това отношение „[t]he content-based analysis inquires whether the norm enjoys „fully effectiveness“ in the sense that its normative content is defined with a requisite degree of specificity and clarity so that the parties to a legal dispute may rely upon it and the courts enforce it“ (p. 183).

85 В тази връзка вж. *Van Raepenbusch*, S. *Droit institutionnel de l'Union européenne*. 2. ed., Larcier, Bruxelles, 2016, който счита, че след решение *Association de médiation sociale*, „[e] [...] ясно, че отсега нататък нормите за защита на основни права от Хартата, които отговарят на изискването за самодостатъчност, което, ако използваме класическата терминология от международното публично право, означава да им бъде признат „self-sufficient“ характер, могат да бъдат изтъквани самостоятелно, дори в рамките на частноправни отношения, с цел да се остави без приложение противоречаща разпоредба от национално право, щом разглежданият случай има връзка с правото на Съюза“ (p. 487). Следва да се припомни в това отношение, че „[s]elf-sufficient“ характер означава [...] самостоятелна приложимост на международноправната норма, характеристика на нормативна пригодност, която ѝ е присъща“, вж. *Verhoeven*, J. *La notion d'„applicabilité directe“ du droit international*. — *Revue belge de droit international*, Bruylant, Bruxelles, 1985, p. 243—264, p. 248. Вж. също така *Vandaele*, A. et *Claes*, E. *L'effet direct des traités internationaux — Une analyse en droit positif et en théorie du droit axée sur les droits de l'homme*. — Working Paper № 15, décembre 2001, K.U. Leuven, Faculté de droit, Institut de droit international, достъпна на следния интернет адрес: <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/working-papers/WP15f.pdf>.

86 В това отношение вж. *Bogg*, A. *Article 31: Fair and just working conditions* — In: *Peers*, S., *Hervey*, T., *Kenner*, J. et *Ward*, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833—868: „The absence of these limiting formulae means that Article 31 is better understood as a genuinely autonomous fundamental right, a standard against which Union laws and national laws and practices are measured rather than a standard capable of being diluted and weakened by those laws and practices“ (p. 846, § 31.27).

87 Вж. решение *Bollacke* (т. 25).

85. Поради това предлагам на Съда в рамките на дело Willmeroth (C-570/16) да отговори на Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела), че национална юрисдикция, сезирана със спор между два частноправни субекта, е длъжна, когато не ѝ е възможно да тълкува приложимото национално право в съответствие с член 7 от Директива 2003/88, да осигури, в рамките на своите правомощия, правната защита, която произтича за правните субекти от член 31, параграф 2 от Хартата, и да гарантира пълното действие на този член, като при необходимост остави без приложение всяка национална разпоредба, която му противоречи.

86. В допълнение уточнявам, че констатацията, че член 31, параграф 2 от Хартата, доколкото предвижда право на всеки работник на платен годишен отпуск, е достатъчен сам по себе си, за да бъде източник на право за частноправните субекти, на което може да има позоваване като такова в спор между тях в област, обхваната от правото на Съюза, не изчерпва въпроса за определянето на нормативното съдържание на тази разпоредба.

87. В това отношение отбелязвам, че една от поуките от решение *Association de médiation sociale* е, че разясненията относно Хартата трябва да бъдат взети предвид, за да се определи дали на разпоредба от Хартата може да се прави пряко позоваване в спор между частноправни субекти⁸⁸. Следователно считам, че тези разяснения трябва да бъдат взети предвид с цел установяване на нормативното съдържание на пряко приложимата правна норма, съдържаща се в член 31, параграф 2 от Хартата. Всъщност взимането предвид на разясненията относно Хартата се изисква от член 6, параграф 1, трета алинея ДЕС, съгласно който „[п]равата, свободите и принципите, съдържащи се в Хартата, се тълкуват съгласно общите разпоредби на дял VII на Хартата, уреждащи нейното тълкуване и прилагане, и като надлежно се вземат предвид разясненията в Хартата, които посочват източниците на тези разпоредби“. Съгласно член 52, параграф 7 от Хартата „[р]азясненията, изготвени за да направляват тълкуването на настоящата Харта, се вземат надлежно под внимание от юрисдикциите на Съюза и на държавите членки“⁸⁹.

88. Всъщност от разясненията относно член 31, параграф 2 от Хартата следва, че Директива 93/104 представлява един от градивните елементи, на които са се основали съставителите на Хартата при изготвянето на тази разпоредба. Всъщност припомням, че съгласно тези разяснения член 31, параграф 2 от Хартата „се основава на Директива 93/104 [...]“. Директива 93/104 по-късно е кодифицирана с Директива 2003/88 и както е видно от текста на член 7, параграф 1 от Директива 2003/88⁹⁰ — разпоредба, която тази директива не позволява да бъде дерогирана — всеки работник има право на платен годишен отпуск от най-малко четири седмици. Така в член 31, параграф 2 от Хартата откриваме основното ядро на Директива 93/104, като този член установява и консолидира това, което изглежда най-същественото в тази директива⁹¹.

88 Вж. решение *Association de médiation sociale* (т. 46). Вж. в това отношение *Cariat, N. L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale.* — Cahiers de droit européen, Larcier, Bruxelles, 2/2014, p. 305—336, p. 323, § 10.

89 В този смисъл вж. също пета алинея от преамбюла на Хартата.

90 Впрочем както от текста на член 7, параграф 1 от Директива 93/104.

91 Вж. по аналогия във връзка с член II-91 от Европейската конституция, *Jeammaud, A. Article II 91; conditions de travail justes et équitables.* — In: *Traité établissant une Constitution pour l'Europe, partie II, La Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne: commentaire article par article, tome 2, Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 416—425, p. 419 et 423.*

89. От това припокриване на нормите, отразено в неотдавнашната практика на Съда⁹², стигам до извода, че член 31, параграф 2 от Хартата гарантира на всеки работник право на платен годишен отпуск с минимална продължителност от четири седмици⁹³. С други думи, изясняването на нормативното съдържание на член 31, параграф 2 от Хартата и определянето на задълженията, произтичащи от тази разпоредба, според мен не може се извърши, без да бъдат взети предвид член 7 от Директива 2003/88 и практиката на Съда, който на това основание и по повод на делата, с които бе сезиран, поясни съдържанието и обхвата на този „особено важен принцип на социалното право на Съюза“⁹⁴, какъвто е правото на платен годишен отпуск⁹⁵.

90. Също така предвид това припокриване на норми правото на финансово обезщетение, с което трябва да разполага всеки работник, който не е бил в състояние поради причини, независещи от неговата воля, да упражни правото си на платен годишен отпуск преди края на трудовото правоотношение, така както то произтича от член 7, параграф 2 от Директива 2003/88 и както е признато и уточнено от Съда⁹⁶, трябва да се разглежда като право, защитено с член 31, параграф 2 от Хартата⁹⁷.

91. Впрочем според мен неотдавнашната практика на Съда показва тенденция към отчитане на нормата, която конкретизира разглежданото основно право, при определянето на задълженията, произтичащи от Хартата⁹⁸.

92. В заключение ще отбележа, че в решение *Association de médiation sociale* Съдът изглежда стига до извода, че разпоредбите, съдържащи се в Хартата, не са еднакво годни да им бъде направено пряко позоваване в спорове между частноправни субекти. Ако се окаже, че дадена разпоредба от Хартата е с нисък нормативен интензитет, защитата на основното право, признато от нея, изисква намесата на законодателя на Съюза и/или на националните законодатели, поради което тя не може да породи сама по себе си пряко действащи правни

92 Вж. по-специално решение от 29 ноември 2017 г., *King* (C-214/16, EU:C:2017:914), което се отнася до „установения с член 7 от Директива 2003/88 и с член 31, параграф 2 от Хартата принцип, че придобитото право на платен годишен отпуск не може да бъде погасено с изтичането на определен в националното право референтен период и/или период на прехвърляне, когато работникът не е бил в състояние да ползва този отпуск“ (точка 56).

93 В този смисъл вж. *Bogg*, A. Article 31: Fair and just working conditions. — In: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. et Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833—868, който счита, че „though the duration of annual paid leave is not specified in Article 31(2), this should be understood as a minimum of four weeks leave per year in line with Article 7 of the Directive“ (p. 859, § 31.56). Този въпрос е централен във висящите дела *TSN* (C-609/17) и *AKT* (C-610/17), по които *Työtuomioistuin* (Съд по трудови спорове, Финландия) иска от Съда да се установи по-специално дали член 31, параграф 2 от Хартата защитава придобитото право на отпуск, чиято продължителност надхвърля минималната продължителност на годишния отпуск от четири седмици, предвиден в член 7, параграф 1 от Директива 2003/88.

94 Вж. по-специално решение от 29 ноември 2017 г., *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, т. 32 и цитираната съдебна практика).

95 В това отношение вж. *Bogg*, A. Article 31: Fair and just working conditions. — In: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. et Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833—868, според когото „it follows from this symbiosis that the reasoning and specific legal conclusions of the CJEU on article 7 are also reflected in the parameters of the right to a period of annual paid leave under Article 31(2). This interpretative synergy between Article 7 of the Working Time Directive and Article 31(2) means that the rights are so entwined in the CJEU’s legal reasoning that it is now difficult to discern where one begins and the other ends“ (p. 858 et 859, § 31.55). В същия ред на мисли вж. заключението на генералния адвокат *Saugmandsgaard Øe* по дело *Maio Marques da Rosa* (C-306/16, EU:C:2017:486), в което, след като той отбелязва, че видно от разясненията относно Хартата, член 31, параграф 2 от нея се основава по-специално на Директива 93/104, приема във връзка с правото на седмична почивка, че „обхватът на член 31, параграф 2 от Хартата съответства на този на член 5 от Директива 2003/88“. Въз основа на това той заключава, че от тази разпоредба от Хартата „не може да се изведат допълнителни насоки, които да са полезни за целите на исканото тълкуване на член 5 от Директива 2003/88“ (т. 43 и 44). Вж. в същия смисъл решение от 9 ноември 2017 г., *Maio Marques da Rosa* (C-306/16, EU:C:2017:844, т. 50).

96 Вж. по-специално решенията от 20 януари 2009 г., *Schultz-Hoff* и др. (C-350/06 и C-520/06, EU:C:2009:18, т. 61) и от 29 ноември 2017 г., *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, т. 52).

97 В този смисъл вж. *Bogg*, A. Article 31: Fair and just working conditions. — In: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. et Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833—868, който счита, че „the worker’s right to a payment in lieu of untaken leave during a leave year on termination of the employment relationship is a fundamental social right that is necessarily implicit in the right to paid annual leave under Article 31(2). This principle was established in [judgment of 20 January 2009, *Schultz-Hoff* and *Others* (C-350/06 and C-520/06, EU:C:2009:18)] in respect of Article 7 and it should apply with equal force to Article 31(2)“ (p. 861, § 31.60).

98 Вж. в този смисъл решение от 17 април 2018 г., *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, т. 81 и цитираната съдебна практика).

последници в рамките на национален спор. При това положение Съдът трябва по необходимост да отчете изразената воля от съставителите на Хартата да поверят на законодателя на Съюза и/или на националните законодатели грижата да уточнят съдържанието и условията за прилагане на основните права, които са признати в съответната разпоредба.

93. Макар това становище на Съда да е разбираемо, особено с оглед на принципа на разделение на властите, според мен то все пак трябва да бъде балансирано чрез по-гъвкав подход по отношение на разпоредби като член 31, параграф 2 от Хартата, които признават дадено право, без да предвиждат изрично приемане на разпоредби на правото на Съюза или на националното право.

94. Не трябва да подценяваме и вероятността националните съдилища да признаят директен ефект на други инструменти за защита на основните права, като например Европейската социална харта. В това отношение отказът на Съда да признае директен ефект на член 31, параграф 2 от Хартата според мен би противоречал на наблюдаваната тенденция националните съдилища да показват по-голяма склонност към признаването на директен ефект на Европейската социална харта⁹⁹.

95. Следователно приканвам Съда да не възприема прекомерно рестриктивен подход във връзка с член 31, параграф 2 от Хартата и да установи балансирана съдебна практика, по силата на която, макар не всички разпоредби на Хартата, които признават основни социални права, да имат необходимите качества, за да им се признае хоризонтален директен ефект, такъв ефект следва да се признае на разпоредбите, които имат императивен характер и са достатъчни сами по себе си. Накратко, настоящите дела са повод Съдът да гарантира, че признаването на основните социални права не е „обикновена декларация“¹⁰⁰.

IV. Заключение

96. С оглед на изложените съображения предлагам на Съда да отговори на поставените от Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела, Германия) въпроси по съединени дела Bauer (C-569/16) и Willmeroth (C-570/16) по следния начин:

„1) Член 7 от Директива 2003/88/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 4 ноември 2003 година относно някои аспекти на организацията на работното време трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска национално законодателство или практика като разглежданите в главното производство, които предвиждат, че когато трудовото правоотношение се прекратява поради смъртта на работника, правото на платен годишен отпуск се погасява без право на финансово обезщетение за неизползваните дни платен годишен отпуск, и които следователно правят невъзможно изплащането на такова обезщетение на наследниците на починалия“.

99 Вж. в тази връзка *Nivard*, C. L'effet direct de la charte sociale européenne. — *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2012, chronique № 28. Ще посоча например решение на Conseil d'État (Държавен съвет, Франция) от 10 февруари 2014 г., М. Х, № 358992, както и решение на Cour de cassation (Касационен съд, Франция) от 14 април 2010 г. (Cass. soc. № 09-60426 и 09-60429). Отбелязвам освен това, че член 2, параграф 3 от ревизираната Европейска социална харта посочва правото на „платен годишен отпуск в размер най-малко на четири седмици“.

100 Ако се използва изразът на *Tinière*, R. L'invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux. — *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2014, chronique № 14.

- 2) Освен това, в рамките на дело Bauer (C-569/16), предлагам на Съда да отговори на Bundesarbeitsgericht (Федерален съд по трудови дела), че:

„Национална юрисдикция, сезирана със спор между частноправен субект и публичноправен субект, е длъжна, когато не ѝ е възможно да тълкува приложимото национално право в съответствие с член 7 от Директива 2003/88, да осигури в рамките на своите правомощия правната защита, която произтича за правните субекти от този член, и да гарантира пълното му действие, като при необходимост остави без приложение всяка национална разпоредба, която му противоречи“.

- 3) Накрая, в рамките на дело Willmeroth (C-570/16), предлагам на Съда да постанови следното:

„Национална юрисдикция, сезирана със спор между два частноправни субекта, е длъжна, когато не ѝ е възможно да тълкува приложимото национално право в съответствие с член 7 от Директива 2003/88, да осигури в рамките на своите правомощия правната защита, която произтича за правните субекти от член 31, параграф 2 от Хартата на основните права на Европейския съюз, и да гарантира пълното действие на този член, като при необходимост остави без приложение всяка национална разпоредба, която му противоречи“.